

CERCETĂRI ARHEOLOGICE MEDIEVALE LA BACĂU (1967-2007)

Alexandru Artimon

Muzeul de Istorie din Bacău, înființat la data de 1 aprilie 1957, împlinește în acest an 50 de ani de existență. În acel an de grație „1957” prelua conducerea acestei instituții de cultură, un tânăr absolvent al Facultății de Istorie din București, Iulian Antonescu, care terminase cursurile universității cu „magna cum laudae” și se prefigura, încă de pe atunci, o personalitate deosebită în cultura și știința istorică românească.

În primii zece ani de la încadrare, alături de alți doi inimoși absolvenți ai Facultății de Istorie din Iași (Viorel Căpitanu și Vasile Ursachi), dar și cu contribuția altor cercetători, a depus eforturi deosebite, concretizate în descoperirea și creșterea patrimoniului muzeal, cu deosebire din epocile vechi ale istoriei, știut fiind faptul că la preluarea conducerii instituției, aceasta nu dispunea de nici un fel de patrimoniu muzeal.

O mai veche pasiune a acestui strălucit profesor și cercetător, Iulian Antonescu, o reprezintă epoca medievală. Cu deosebită predilecție gândurile lui se îndreptau către glorioasa perioadă istorică a lui Ștefan cel Mare, originar de prin părțile Bacăului, de la Borzești pe Troțuș, unde voievodul Ștefan ridicase, între anii 1493-1494, în amintirea „moșilor și strămoșilor săi”, o frumoasă biserică.

În convorbirile avute de multe ori cu domnia sa, am înțeles pasiunea arzătoare ce o nutrea pentru a descoperi, la Bacău, Curțile domnești ale marelui Ștefan Voievod.

În toamna anului 1967 hotărâse să-și încerce norocul, investigând în prealabil izvoarele scrise existente, zona unde s-ar putea afla ruinele palatului voievodal din vremea lui Ștefan cel Mare și a fiului său, Alexandru Voievod. Aceste ruine au fost depistate în zona de nord-est a actualei curți a bisericii Precista, când printr-o secțiune trasată a găsit zidurile Casei domnești din secolul al XV-lea. Acest lucru se întâmpla acum 40 de ani, când în viziunea acestui istoric se prefigura o cercetare arheologică medievală sistematică, care să scoată la lumină cultura materială și spirituală medievală din zona central-estică a orașului.

După descoperirile întreprinse la Casa domnească și publicarea

primelor date istorice și arheologice, ca urmare a rezultatelor obținute¹, Iulian Antonescu luase hotărârea de continuare la Bacău a cercetărilor arheologice medievale de mare amploare, care să scoată la lumină vestigiile istorice din evul mediu timpuriu și dezvoltat.

Acest plan deosebit de îndrăzneț și cu rezultate remarcabile pentru cunoașterea în profunzime a realităților istorice băcăuane a fost prezentat într-un interviu, acordat de prof. Iulian Antonescu, directorul Muzeului Județean de Istorie Bacău, ziaristului Roni Căciularu, în ziua de 6 septembrie 1970².

Din acest interviu reieșea că la data respectivă (1970) exista un plan precis care să urmărească cercetarea arheologică sistematică a evului mediu timpuriu și dezvoltat, din acest spațiu geografic și un colectiv care să ducă la îndeplinire obiectivele acestuia, format din Iulian Antonescu (responsabil științific de șantier), Alexandru Artimon, venit de la Muzeul de Istorie a Bucovinei (octombrie 1969) și Ioan Mitrea, de la Institutul Pedagogic din Bacău.

Pe baza acestui plan, cercetarea arheologică medievală a continuat la Bacău, prin studierea atât în arhive, cât și în alte baze documentare (institute, biblioteci, muzee) a unor izvoare scrise privind civilizația medievală din zona de sud-vest a Moldovei.

Din nefericire pentru noi, la scurt timp după conceperea planurilor de intensificare a cercetărilor arheologice medievale, prof. Iulian Antonescu a fost promovat ca Director al Direcției Muzeelor și Colecțiilor din cadrul Ministerului Culturii. Evident că cercetarea putea să continue și a continuat, dar unul din pilonii principali ai cercetării nu mai dispunea de un timp suficient pentru ca această activitate să fie la înălțime. Spuneam că cercetarea a continuat, iar profesorul Iulian Antonescu a rămas responsabilul științific al colectivului respectiv, sprijinind din plin munca noastră.

În acest scop, obiectivul principal urmărit a fost cercetarea arheologică a orașelor medievale din zona de sud-vest a Moldovei: Bacău, Trotuș și Adjud. Pentru aceasta, între anii 1970-1990, a început cercetarea metodică a orașului Bacău. Pentru elucidarea tuturor

¹ I. Antonescu, **Curțile domnești de la Bacău**, în *Carpica*, II, 1969, p. 331-342.

² **Curtea Domnească de la Bacău. O filă de istorie inedită, din timpul lui Ștefan cel Mare**, în *Steagul Roșu*, An 25, nr. 5466, 6 septembrie, 1970, p. 3 (interviu realizat de Roni Căciularu).

aspectelor istorice, în zona central-estică a Bacăului (interiorul curții bisericii Precista), au fost trasate un număr de 34 de secțiuni și mai multe case, pentru scoaterea la lumină a locuințelor orașenilor băcăuani, a atelierelor meșteșugărești, a cuptoarelor de uz casnic și de ars oale și a gropilor menajere. Cu acest prilej s-a descoperit și un bogat material arheologic, format din ceramică de uz casnic și ornamentală, unelte agricole și meșteșugărești, obiecte de metal pentru întrebunțări gospodărești, monede străine și locale, obiecte de podoabă³. La fel au fost cercetate integral cele două complexe arhitectonice: Casa domnească și Turnul de apărare al Curții domnești.

În umplutura pământului scos din degajarea părților subterane ale beciurilor Casei domnești și Turnului de apărare, a fost găsit un material arheologic bogat, tipic epocii ștefanieni. Materialul este format din ceramică de uz casnic și ornamentală, dar și numeroase cahle cu reprezentarea stemei Moldovei, cu reprezentări florale și geometrice, cavaleri în turnir, ceramică de uz casnic, smălțuită și nesmălțuită, unelte agricole și meșteșugărești, piese de armament (vârfuri de săgeți, arbalet, săbii), pinteni, obiecte de podoabă, dar și monede locale și străine⁴. După distrugerea palatului voievodului, care a avut loc în urma expediției turcești condusă de sultanul Soliman Magnificul la 1538, în jurul bisericii Precista a început să se formeze un cimitir de caracter orașenesc. Cu această ocazie au fost dezvelite un număr de 93 morminte, din care 15 sunt din secolul al XVI-lea, opt din secolul al XVII-lea, 27 din secolul al XVIII-lea și 43 din secolul al XIX-lea⁵.

O atenție deosebită s-a acordat cercetării arheologice și a altor zone vechi ale orașului, pentru redactarea unei hărți cu puncte importante arheologice (fig. 1).

Între zonele care au beneficiat de o atentă cercetare, menționăm

³ Nu mai este cazul să ne referim la acest bogat material arheologic, întrucât a fost publicat la vremea respectivă și s-au tras concluziile necesare (vezi: Al. Artimon, I. Mitrea, **Așezarea medievală din secolele XIV-XV de la Curtea Domnească – Bacău**, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 91-224; Al. Artimon, **Contribuții arheologice la istoria orașului Bacău**, în *Carpica*, XIII, 1981, p. 12-27; idem, **Date istorice și arheologice cu privire la Curtea domnească din Bacău**, în *Monumente Istorice și de Artă*, București, 1987, 2, p. 3-13; Al. Artimon, I. Mitrea, **Bacău – Reședință voievodală**, Bacău, 1996; Al. Artimon, **Noi contribuții arheologice privind Curtea Domnească din Bacău**, în *Carpica*, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 285-299).

⁴ **Ibidem**.

⁵ Al. Artimon, **Contribuții arheologice la istoria...**, p. 20.

perimetrul curții catedralei Sf. Nicolae, ridicată în centrul Bacăului, la 1854 (Fig. 1/2). Investigațiile arheologice întreprinse aici între anii 1971-1972 și 1983, s-au finalizat cu dezvelirea unei biserici de piatră, din epoca lui Ștefan cel Mare⁶, care avea o lungime de 18 m la exterior și 15 metri la interior. Biserica era alcătuită din altar, naos și pronaos. Absida altarului, de formă poligonală, este formată din cinci laturi la exterior și semicirculară în interior. Pronaosul, de formă poligonală, are trei laturi, atât la exterior, cât și la interior.

Această dispunere a altarului și pronaosului corespunde cu cea a bisericii de la Bălinești – Suceava, ridicată între anii 1494-1499, de logofătul Tăutu Ioan, mare dregător al lui Ștefan cel Mare. În partea exterioară a altarului au fost surprinse trei contraforturi. Investigațiile întreprinse au arătat că biserica avea abside laterale semicirculare.

În concluzie, se poate preciza că biserica a fost construită la sfârșitul secolului al XV-lea și a durat până la mijlocul secolului al XIX-lea, când se ridică actuala catedrală.

O atentă studiere a situației stratigrafice și arheologice a acestei zone, ne oferă posibilitatea să emitem ipoteza (susținută și de faptul că unele morminte găsite în zona altarului, în 1966, aveau în inventar monede emise de Alexandru cel Bun, între anii 1400-1403) că a existat în zonă o biserică mai veche de lemn, din secolul al XIV-lea⁷.

O altă zonă a orașului Bacău care a necesitat o cercetare arheologică atentă a fost cea din grădina băcăuanului Dobre Anastas, din str. Lucrețiu Pătrășcanu, nr. 14 (Fig. 1/4). În cadrul unor secțiuni și casețe trasate aici s-a observat că urmele cele mai vechi de locuire aparțin veacurilor VI-VII, identice cu materialele găsite la Curtea domnească din Bacău. Astăzi această zonă face parte din blocul de locuințe Lucrețiu Pătrășcanu⁸. De asemenea, s-au descoperit și fragmente ceramice datând de la sfârșitul secolului al XIV-lea-începutul secolului al XV-lea. Obiectivul principal avut în atenție a fost cercetarea unui cimitir. Într-adevăr, în secțiunile practicate s-au descoperit un număr de 20 morminte, care făceau parte dintr-un întins cimitir. Pe baza observațiilor stratigrafice și a obiectelor ceramice găsite în gropile mormintelor, reiese că cimitirul datează din secolele XV-XVII.

⁶ *Ibidem*, p. 23.

⁷ *Ibidem*, p. 22.

⁸ *Ibidem*, p. 23.

Studierea mormintelor găsite aici au dus la o serie nouă de observații asupra felului de înmormântare, a ritului și obiectelor de inventar. Înmușajia s-a făcut la unele morminte în groapă simplă, iar la altele în sicrie. Adâncimea la care se aflau scheletele, față de nivelul actual de călcare, variază între 1,00-1,50 m.

Ritul de înmormântare era cel creștin, înmușajii fiind orientați cu capul la vest și picioarele la est. Un detaliu ce deosebește între ele mormintele, este poziția brațelor. Sub acest aspect, au apărut schelete cu ambele brațe încrucișate pe piept sau abdomen, altele având un braț paralel cu corpul, iar al doilea îndoit pe piept sau în regiunea abdomenului. În morminte nu s-a găsit nici un fel de inventar.

Din constatările întreprinse a reieșit că cimitirul se întindea pe o mare suprafață, dar din motive obiective (construcțiile actuale și terenul cultivat din jurul lor), nu a putut să fie cercetat integral.

Într-o zonă apropiată se afla o construcție de cult (biserică), care, cu siguranță, era mai veche decât cimitirul. Din analiza unor izvoare scrise ar reieși că aici a existat veche biserică catolică, transformată în sediul episcopiei catolice, la sfârșitul secolului al XVI-lea. Această construcție a durat până la 1676, când, datorită revărsărilor Bistriței, se prăbușește.

Un martor contemporan ne relatează că la intrarea lui în serviciu a găsit „...biserica din Bacău, departe numai de vreo cincizeci de pași de Bistrița, râu foarte repede și primejdios de trecut; m-am străduit a repara biserică amenințată cu prăbușirea, dar în zadar... Mai târziu, am făcut să iasă la lucru orașul și satul din împrejurimi, dar după ce făcusem și aproape sfârșisem zăgazul pentru abaterea apei, veni o ploaie care ținu neîntrerupt o săptămână și într-aceea surpându-se pământul de furia râului, ... biserică se năruie cu mare zgomot, împotriva tuturor așteptărilor noastre, ca una ce, oricum, nu era tocmai lângă apă, ... în ziua de 21 septembrie 1676”⁹.

Cercetările arheologice au confirmat existența acestei construcții și a cimitirului din jurul ei, în zona în care s-au efectuat săpături arheologice în 1975. În apropierea locului unde am descoperit cimitirul, după doi ani zona a fost completată cu un bloc de locuințe (astăzi Blocul de locuințe Lucrețiu Pătrășcanu).

Menționăm faptul că și în alte zone ale vechii vetre a orașului au

⁹ *Revista catolică*, anul I, 1912, nr. 4, p. 579-580.

fost întreprinse sondaje de verificare, găsiindu-se fragmente ceramice, fragmente de cahle, obiecte de metal, identice cu cele de la Curtea Domnească din Bacău.

Astfel, un sondaj arheologic a fost întreprins în perimetru Băncii Naționale, determinat de ridicarea unor construcții (Fig. 1/5). Cu acest prilej s-a descoperit o groapă menajeră și o locuință de la sfârșitul secolului al XIV-lea.

La fel, cercetări s-au întreprins și în zona în care se află astăzi biserica Sf. Ioan, din marginea de vest a vetrei vechi a orașului, zidită între anii 1803-1813. Au fost găsite urme vechi din istoria orașului. Cercetările au confirmat datele oferite de unii călători privind existența, în acest perimetru, a unei biserici mai vechi decât cea existentă astăzi (Fig. 1/7).

Cercetări ale orașului au fost întreprinse și în alte puncte (pe str. Luminii, pe str. Traian, Piața Florescu, Piața Veche și zona unde se află biserica Buna Vestire).

Cercetările arheologice medievale efectuate la Bacău, în perioada 1967-1990, au contribuit în mare parte la clarificarea unor probleme privind geneza și dezvoltarea orașului Bacău. Ele au scos la iveală materiale bogate, care sunt în măsură să ne ofere unele indicii asupra dezvoltării orașului, despre care mărturiile documentare de la începutul secolului al XV-lea ne vorbesc ca despre un centru vamal important pentru economia statului moldovean.

Săpăturile arheologice sistematice, lucrările de salvare sau ocazionale au dat rezultate pozitive, care ne permit, în primul rând să alcătuim o hartă a dezvoltării teritoriale a orașului Bacău (Fig. 1).

Pentru precizarea vechimii orașului, descoperirile efectuate la Curtea domnească prezintă un deosebit interes, fiind vorba aici de un complex de natură orășenească, cu un foarte bogat material arheologic (ceramică, cahle, unelte meșteșugărești și agricole, monede și obiecte de podoabă), dovedind o locuire intensă în acest spațiu geografic, încă din a doua jumătate a veacului al XIV-lea.

Așezarea medievală care s-a dezvoltat pe locul actualului oraș Bacău, s-a putut transforma într-o așezare orășenească, datorită dezvoltării forțelor de producție și diviziunii sociale a muncii din epoca feudală, în primul rând, și, în al doilea rând, datorită poziției sale geografice, favorizată de o climă prielnică, de bogății naturale și cu o populație aflată în creștere, fiind situată și într-o zonă unde circulau

mărfurile, pe drumul comercial de pe Valea Siretului, cu ramificațiile lui spre Țara Românească și Transilvania. Acest proces istoric a avut, așa cum o dovedesc cercetările arheologice, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

La aceasta se mai adaugă și faptul că, în jurul orașului există o centură de sate, care, din punct de vedere economic, gravitau către acest centru urban, mai ales în secolul al XV-lea, când la Bacău își va stabili reședința voievodală, Alexandru, fiul cel mai mare a lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Menționăm, în această direcție, faptul că pe baza izvoarelor scrise, s-au identificat un număr de mai bine de 30 de sate atestate documentar în secolul al XV-lea și situate într-o zonă ce nu depășea 30 km.

Descoperirea la Bacău a numeroase obiecte lucrate de meșteri localnici sau provenite pe calea schimbului din țările vecine, demonstrează existența, la finele veacului al XIV-lea, a unor elemente din domeniul producției și al desfacerii. Acestea sunt doar câteva aspecte din istoria orașului, care în 2008 va împlini 600 de ani de la prima atestare documentară.

Un alt centru urban din partea de sud-vest a Moldovei a fost Troțușul, situat în apropierea unei vechi și însemnate ocne de sare, și, totodată, în locul de unde începea drumul care, suind pe apa Oituzului răspundea în Transilvania la Brețcu, și, de acolo, prin târgul Secuiesc, la Brașov. Din rândul așezărilor sătești se va detașa această așezare care se afla situată într-o poziție geografică mai bună, la intersecția unor drumuri comerciale și în apropierea unor locuri bogate în resurse ale solului și subsolului.

În aceste condiții și aflat în preajma celui mai mare depozit natural de sare din Moldova, a luat ființă și s-a dezvoltat, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, așezarea cu caracter urban, Troțușul.

Prima mențiune documentară a Troțușului apare în privilegiul comercial acordat de domnitorul Alexandru cel Bun, negustorilor lioveni, la 6 octombrie 1408¹⁰. Orașul mai apare menționat și în privilegiile comerciale ulterioare din 18 martie 1434¹¹, 29 iunie 1456¹² și 3 iulie 1466¹³.

În secolul al XV-lea Troțușul se transformase într-un centru

¹⁰ M. Costăchescu, **Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare**, vol. II, Iași, 1932, p. 631.

¹¹ **Ibidem**, p. 669.

¹² **Ibidem**, p. 789.

¹³ I. Bogdan, **Documentele lui Ștefan cel Mare**, II, p. 274.

meșteșugăresc și comercial înfloritor. În această vreme negustorii trotușeni au început să concureze cu brașovenii care făceau comerț în aceste locuri. Astfel, la 26 mai 1435, domnitorul Moldovei Ștefan Voievod, a poruncit judecătorilor săi din Trotuș să vegheze ca să nu mai fie împiedicați și păgubiți negustorii brașoveni¹⁴. La 1466, Trotușul este desemnat „oraș”, într-un act emis în această localitate¹⁵.

Ștefan cel Mare, domnitorul Moldovei, întărea un privilegiu la 1502 pentru ctitoria sa de la Putna, prin care să ia „în fiecare an de la ocna noastră de la Trotuș, câte o sută cincizeci de drobi de sare”¹⁶.

Date importante despre oraș și construcțiile sale le avem consemnate în documentele și memoriile unor călători străini, ce au vizitat și orașul Trotuș. La acest oraș se refereau călătorii străini Bernardino Quirin la 1589¹⁷, Andrei Bogoslavič la 1623¹⁸, Paolo Bonici la 1632¹⁹, Bartolomeo Bassetti la 1640²⁰, Piedro Diodato la 1641²¹ și Bandini la 1646²².

Cu toate acestea, știrile păstrate despre oraș sunt insuficiente în clarificarea unor probleme privitoare la geneza acestui centru urban și la dezvoltarea sa economică în secolele XIV-XVII.

Un rol însemnat, în elucidarea unor aspecte privitoare la cunoașterea istoriei acestui oraș, îl aduc cercetările arheologice.

Primele investigații au început în 1976, în locul „Țarna Nouă”, din partea de nord a actualei localități Târgu Trotuș. Ele au continuat an de an și s-au soldat cu rezultate deosebite pe linia clarificării unor etape din formarea și dezvoltarea orașului. Menționăm descoperirea unor numeroase locuințe, ateliere meșteșugărești, cuptoare și gropi menajere din secolele XIV-XVII²³.

¹⁴ M. Costăchescu, **Documentele moldovenești...**, vol. II, p. 677.

¹⁵ M. Dan, **Cehi, slovaci și români în veacurile XIII-XVI**, Sibiu, 1944, p. 101, nota 102.

¹⁶ I. Bogdan, I, p. 93.

¹⁷ **Călători străini despre țările române**, IV, București, 1968, p. 39.

¹⁸ **Ibidem**, V, p. 6.

¹⁹ **Ibidem**, V, p. 19-20.

²⁰ **Ibidem**, V, p. 186.

²¹ **Ibidem**, V, p. 249.

²² V.A. Urechia, **Codex Bandinus**, București, 1895, p. 52.

²³ Al. Artimon, **Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina datelor istorico-arheologice**, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 99-114; idem, **Descoperirile arheologice de la Tg. Trotuș din anii 1983-1986**, în *Carpica*, XVIII-XIX, 1986-1987, 1, p. 319, nota 1; idem, **Cercetările arheologice de la Tg. Trotuș, din anii 1987-1989**, în *Carpica*, XX, 1989,

În perimetrul cercetat s-au dezvelit integral sau parțial un număr de 46 de locuințe, 11 cuptoare de uz casnic și ars oale, 22 gropi menajere, fundația unei vechi biserici românești din secolele XIV-XV, de rit ortodox și un cimitir, din care au fost dezvelite integral 214 morminte.

Cercetarea metodică a construcțiilor orășenești ne-a arătat că majoritatea caselor sunt de suprafață, cu pivniță, dar sunt și unele adâncite. Ele au fost formate din două sau mai multe încăperi, înălțate pe un subsol al cărui pereți erau căptușiți cu blăni de stejar sau brad, îmbucate în stâlpi puternici care se ridicau deasupra solului, constituind scheletul principal al casei. O încercare de reconstituire ne arată că partea deasupra solului era ridicată din bârne, peste care se aplicau nuiiele sau șipci întretăiate, lipite în interior și exterior cu un start de lut. În interior pereții erau lutuiți și văruiți.

Au fost descoperite locuințe cu pivnițe lucrate din bolovani de râu legați cu lut galben. Menționăm locuințele L 4, L 18, L 19, L 26, L 29, L 32. Unele din acestea sunt de dimensiuni mari, cum este cazul locuinței 32, cu o suprafață de 56 m² și o adâncime a beciului de 2,00 m.

Un loc central în casa unui orășean din această vreme îl ocupă soba, formată din plăci de ceramică (cahle), decorate cu motive geometrice și florale stilizate sau antropomorfe, heraldice și zoomorfe.

În zona supusă cercetării s-au scos la lumină fundațiile unei biserici din secolul al XIV-lea și un cimitir din veacurile XV-XVII²⁴.

Aceste cercetări au avut loc între anii 1981-1983 și 1990-1997, iar secțiunile și casele trasate ne-au oferit posibilitatea obținerii unor importante date privind situația stratigrafică din interiorul și exteriorul bisericii. Cu acest prilej s-au clarificat toate datele ce se referă la perioada de construire a bisericii, a refacerilor întreprinse, cât și vremea când a fost distrusă. De asemenea, s-au adus precizări importante privind evoluția cimitirului medieval, a perimetrului lui și timpul când a fost abandonat²⁵. Din datele obținute a reieșit că biserica a fost construită în secolul al XIV-lea, având într-o primă etapă fundația umplută cu bolovani de râu, iar la suprafață susținea o construcție de lemn. După o anumită perioadă de funcționare s-a produs un incendiu, probabil la

p. 221 și urm.

²⁴ Al. Artimon, **Noi contribuții arheologice privind istoria așezării urbane de la Tg. Trotuș**, în *Carpica*, XVI, 1984, p. 101-186.

²⁵ Idem, **Biserica și necropola medievală de la Tg. Trotuș (jud. Bacău). Considerații finale**, în *Carpica*, XXVIII, 1999, p. 109-128.

mijlocul secolului al XV-lea, așa cum rezultă din descoperirea în acest strat de arsură a unor fragmente ceramice, cât și a unei monede anepigrafice (jumătate gros), destul de corodată și emisă în timpul domnitorului Alexandru cel Bun (1400-1432).

După refacerea bisericii și funcționarea ei într-o anumită perioadă de timp, se produce un incendiu mult mai puternic, care distruge complet construcția. Din analiza materialelor arheologice, cât și din situația stratigrafică, reiese că acest incendiu a avut loc la sfârșitul secolului al XV-lea. După această vreme se produc refaceri complete și se ridică biserica din zid. În această situație biserica va dura până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când va fi abandonată și dezafectată.

Biserica descoperită la Tg. Trotuș face parte din tipul de construcții de plan dreptunghiular, cu absida altarului aproape semicirculară. În exterior biserica are o lungime de 17,80 m și o lățime de 6,80 m.

Cu prilejul cercetărilor arheologice s-a observat că, după construirea bisericii, în jurul ei a început să se formeze un cimitir. Cu această ocazie au fost dezvelite un număr de 214 morminte de adulți și copii, constituind dovada că este vorba de un cimitir obișnuit. Precizăm că necropola n-a fost cercetată în întregime, dar limitele cimitirului au fost surprinse în toate punctele cardinale.

Perioada de funcționare a cimitirului este cuprinsă între secolele XV-XVII și nu există decât câteva suprapuneri de morminte. Din cele 214 morminte, un număr de 67 aparțin veacului al XV-lea, 109 secolului al XVI-lea și 38 veacului al XVII-lea.

Cercetarea arheologică întreprinsă la cimitirul bisericii în campaniile de săpături din anii 1981-1983 și 1990-1997 ne-a oferit posibilitatea să emitem ipoteza că necropola cuprindea o suprafață de cca. 6622 m² și avea cca. 1468 morminte. În cadrul investigațiilor arheologice s-au mai descoperit 10 cuptoare, trei ateliere meșteșugărești (unul din secolul al XV-lea și două din secolul al XVI-lea) și 18 gropi menajere (10 aparținând secolelor XIV-XV și opt sunt din secolele XVI-XVII).

Referitor la cuptoare s-a precizat că două sunt de ars oale (unul de la sfârșitul secolului al XV-lea, celălalt din secolul al XVI-lea), iar opt cuptoare sunt de uz casnic, din care șapte sunt din secolele XIV-XV și unul din secolul al XVI-lea.

O semnificație aparte o reprezintă dezvelirea unei locuințe-atelier, aparținând unui meșteșugar (bijutier). Din observațiile efectuate a reieșit că această locuință-atelier a fost construită în prima jumătate a secolului

al XVI-lea și a dăinuit până la mijlocul veacului al XVII-lea. În locuință, pe lângă ceramică de uz casnic și ceramică ornamentală, s-au găsit numeroase deșeuri din tabla folosită la confecționarea unor inele. Unele din acestea erau în stare de prelucrare, altele gata prelucrate. Pentru confecționarea inelelor, meșteșugarul a folosit unelte ca: toporaș, dorn, străpungător și numeroase cuțițașe de tipul celor cu peduncul și cu lama mult curbată. Aici s-au găsit inele gata confecționate, ce aveau veriga din tablă de bronz, iar placa din monede, ce circulau în această vreme în Moldova²⁶.

Bogăția și varietatea materialului arheologic scos la iveală cu prilejul săpăturilor arheologice ne arată că acest oraș, situat într-o poziție geografică admirabilă, în apropierea graniței dintre Moldova și Transilvania, cunoaște o dezvoltare însemnată în secolele XV-XVI. Fiind un important centru vamal, având în apropiere ocnele de sare, era firesc să fie un centru de producere și desfacere, la care participau meșteșugarii și marea majoritate a țăranilor din satele aflate în zona de influență a orașului.

Este cunoscut faptul, întâlnit și la alte orașe din țara noastră, că un rol deosebit în evoluția lui istorică l-a avut și centura de așezări rurale din jurul Tg. Troțuș, care, din punct de vedere economic, gravitau către acest centru urban. Pe baza studierii documentelor interne, s-au identificat 35 de sate atestate documentar în secolul al XV-lea și situate într-o zonă ce nu depășea 30 de km²⁷.

Descoperirile monetare impun anumite constatări referitoare la activitatea comercială a locuitorilor din orașul Tg. Troțuș. Relevăm descoperirea unor monede emise de voievozii din Moldova, monede transilvănene, ungurești, poloneze, germane, raguzane, turcești.

Pe baza materialului arheologic descoperit în vatra veche a orașului, reiese faptul că Troțușul era un centru cu activitate productivă a locuitorilor ei, dar și centru de schimb, așa cum este reflectat în documentele vremii și în descoperirile monetare.

Materialul arheologic pune în evidență faptul că locuitorii Troțușului au acordat o anumită atenție îndeletnicirilor agricole.

²⁶ Idem, **Cercetările arheologice din așezarea medievală de la Tg. Troțuș (jud. Bacău)**, în *Materiale*, XIV, 1980, Tulcea, p. 612-617.

²⁷ A. Ștefănescu, Emil I. Emandi, Al. Artimon, **Orașul de reședință și zona sa înconjurătoare din Moldova și Țara Românească**, în *RevMuz*, 1, 1986, p. 274.

Deosebit de semnificativă pentru evoluția orașului o reprezintă producția meșteșugărească și activitatea comercială.

Materialele arheologice reflectă faptul că orașenii de la Troțuș au acordat o valoare mare calității produselor pe care le confecționau și care aveau menirea să reziste concurenței, atât din interiorul țării, cât și din exterior.

Un loc important în viața economică a orașului a revenit meșterilor care se îndeletniceau cu prelucrarea fierului. S-au descoperit numeroase unelte, de unde rezultă că meșteșugarii acordau un rol important prelucrării diferitor piese de fier, necesare pentru construirea și dotarea locuințelor (cuie, piroane, țățâni, balamale, închizători pentru uși și ferestre, lacăte). De asemenea, au confecționat și alte obiecte ca: torți pentru vase, cuțite, potcoave pentru cai și boi, piese de harnașament (zăbale de diferite tipuri, verigi, catarama, scări de șa, pinteni) și piese de armament – pumnale, săbii, sulițe, săgeți etc.

Nu au lipsit meșterii care se îndeletniceau cu prelucrarea aramei, prezența lor fiind pusă și pe existența, în cadrul săpăturilor arheologice, a unor lingouri și foi de aramă.

Descoperirea atelierului unui meșteșugar ce confecționa podoabe (inele) pentru piața orașului, reflectă stadiul de dezvoltare în care ajunsese producția din acest oraș.

Nu lipsite de importanță sunt și produsele ceramice. Sunt cunoscute numeroase vase descoperite aici și care ne dovedesc că ceramica parcurge un drum continuu ascendent în secolele XIV-XVII.

Calitatea pastei, îmbogățirea repertoriului de forme, odată cu receptarea unor motive ornamentale cu largă circulații, arderea îngrijită, oxidantă și reducătoare, sunt caracteristici care ne dovedesc că meșteșugul olăritului atinge treptat una dintre cele mai înalte culmi ale dezvoltării sale.

Un alt aspect important îl constituie prezența la Troțuș a meșteșugarilor, aproape din toate branșele ca: morari, berari, măcelari, postăvari, croitori, curelari, blănari, fierari, zugravi etc. În izvoarele documentare sunt menționați în această vreme Iacob Curelarul, Ioan Cojocarul și Rusu Fierarul din Tg. Troțuș²⁸.

Troțușul devine un centru însemnat al schimbului de mărfuri

²⁸ R. Manolescu, **Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)**, București, 1965, p. 200.

interne. El era și centru de tranzit, de vânzare-cumpărare și de vămuire a mărfurilor străine sau moldovene tranzitate sau neguțătorite de negustorii străini sau moldoveni.

Trotușul avea strânse relații comerciale cu Brașovul. În secolul al XVI-lea domniile moldoveni au luat o serie de măsuri menite să ducă la îngrădirea negoțului brașovenilor în țară. În timpul lui Alexandru Lăpușneanu, Anton, cămăraș de ocne, vestește negustorii din Brașov și din Transilvania că domnul țării a orânduit să fie patru bâlciuri pe an în Trotuș și anume la 26 septembrie, 8 noiembrie, 16 ianuarie și a treia duminică după Paști.

„La aceste zile să veniți domnia voastră cu marfă la Trotuș și în aceste zile veți găsi boi și vaci, pește și de toate câte se află în țara noastră. Iar în alte zile nu e iarmaroc și domnia voastră să nu vă osteniți căci nu veți găsi nimic”²⁹. În secolul al XVI-lea sunt menționați negustorii din Tg. Trotuș ca Toma în 1543, Gavrilă în 1545, Ioan și Cristea în 1546, Petre în 1547 și 1549³⁰.

Datele arheologice și izvoarele scrise reliefează și dezvoltarea culturii în orașele medievale românești, aspect ce a fost analizat de unii cercetători³¹. Dezvoltarea meșteșugurilor impune însușirea unor elemente de cultură, necesare la măsurători, schițe, calcule sumare, inscripții. Acest lucru reiese în evidență și prin descoperirea unor cahle bogat ornamentate și cu inscripții. Participarea negustorii din orașele moldovene la negoțul intern și extern, le impunea să cunoască scrisul, cititul și socotitul.

În vederea consemnării unor evidențe și transferul unor proprietăți funciare din oraș și tranzacții comerciale se întocmesc registre speciale numite catastife. Într-un act domnesc de întărire din 21 iulie 1589 a unor vii din Tg. Trotuș, se menționează că „sunt scrise și în catastihul orașului”³². Pentru întocmirea lor sunt menționați în documente dieci-scriitorii de acte, printre care sunt amintiți Ionașco diac la 24 octombrie 1598 din Tg. Trotuș și Ion diac, la 3 octombrie 1598³³.

²⁹ I. Bogdan, **Documente moldovenești din secolele XV-XVI în arhivele Brașovului**, București, 1905, p. 62-63.

³⁰ R. Manolescu, în *AUB*, Istorie, anul XX, 1, 1971, p. 57.

³¹ **Ibidem**, p. 51-70; idem, **Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea**, în **Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare**, București, 1964, p. 47-95.

³² **DIR**, A. Moldova, veacul XVI, vol. III, p. 433.

³³ R. Manolescu, **Cultura orășenească...**, p. 70.

Unii scriitori de acte, cu o pregătire superioară, erau folosiți de domn și în misiuni diplomatice, ca Iacob notarul (literatus) din Tg. Trotuș, trimis de Alexandru Lăpușneanu la principele Transilvaniei, Ioan Sigismund Zapolia, la 22 mai 1561 și 12 decembrie 1564³⁴.

Documentele evidențiază că în orașe, care erau centrele cele mai populate și mai dezvoltate din punct de vedere economic existau condiții pentru dezvoltarea învățământului. În orașe s-au înființat școli, pe lângă cancelaria domnească sau pe lângă biserici și reședințe episcopale. Unii copii și tineri din orașe mergeau și la colegii și universități peste hotare. Între studenții din Moldova care frecventau Universitatea din Cracovia este menționat, la anul 1490, un anume Paulus Pauli (din Trotuș)³⁵.

Din documentele istorice reiese că orașul a fost reședința unui vechi ținut moldovean căruia i s-a dat și numele său. Ținutul Troțușului e constatat documentar la 18 februarie 1466, prin care Ștefan cel Mare întărește lui Ioaniș Izvoreț satul Munte, ținutul Troțuș, pe care acesta l-a cumpărat de la Ivanco Ungureanu și de la soția sa, fiica lui Turău³⁶.

Organizarea orașului Tg. Troțuș era la fel ca și în celelalte orașe din Moldova, conținând unele elemente din viața orașului polon și din Transilvania, cum au arătat unii cercetători³⁷.

Organele locale (șoltuz și pârgari) erau desemnate anual de obștea târgoveților, din rândul meșteșugarilor, negustorilor, dar și dintre cultivatorii, în funcție și de elementul etnic – la Baia, Siret, Roman, Bacău, Huși, Tg. Troțuș³⁸. La Huși, Bacău și Tg. Troțuș, alternativ un an era un șoltuz ungar (primarius iudex) și alt an, unul român³⁹.

În lumina izvoarelor scrise, sfatul orașenesc de la Tg. Troțuș era alcătuit dintr-un șoltuz sau cu alți termeni groff sau voit și din 12 pârgari, aleși de comunitatea orașenească. Șoltuzul și pârgarii formau sfatul mic, alături de care există și un sfat mare alcătuit din locuitorii de vază ai orașului, numiți „sfetnicii târgului”⁴⁰.

³⁴ **Ibidem.**

³⁵ **Ibidem**, p. 80-81.

³⁶ **D. R. H.**, A. Moldova, II, p. 188.

³⁷ D. Ciurea, **Noi contribuții privind orașele și târgurile din Moldova în secolele XIV-XIX**, în *AIIA*, VII, 1970, p. 25.

³⁸ Idem, **Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)**, în *AIIA*, II, 1965, p. 183-185.

³⁹ **Ibidem**, p. 183.

⁴⁰ **Cultura moldovenească...**, p. 56-57.

Pecetea Tg. Trotuș avea ca emblemă un braț cu un ciocan în mână și era în legătură cu exploatarea sării din apropierea orașului.

Cercetările arheologice de la Tg. Trotuș au impus constatarea că cele mai vechi urme de cultură materială medievală datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, iar așezarea de aici cunoaște o înflorire deosebită în secolele XV-XVI. În secolul al XVII-lea și îndeosebi începând cu mijlocul acestui veac se observă o stagnare a dezvoltării acestui oraș, cauzată și de dese invazii ale trupelor străine (tătărăști, turcești, poloneze, ungurești) ce au loc în această vreme în Valea Trotușului⁴¹.

Decăderea orașului la sfârșitul veacului al XVII-lea va determina pe mulți orașeni să se refugieze într-o zonă mai apărută natural, pe locul unde va lua ființă și se va dezvolta centrul urban Tg. Ocna. În orice caz, la începutul secolului al XVIII-lea, așa cum relatea ofițerul suedez Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel, în decembrie 1713 și ianuarie 1714, în trecere prin Trotuș, orașul era „total ruinat”⁴².

O semnificație deosebită pentru geneza și evoluția orașului Adjud, care face obiectul cercetării arheologice, o constituie și analiza acestui centru urban, situat pe drumul Siretului și menționat documentar pentru prima oară în privilegiul comercial din 9 aprilie 1433, acordat de domnitorul Moldovei, Iliăș Voievod, sașilor din cele șapte scaune ale Transilvaniei⁴³. Astfel, în acest act se precizează că la intrarea negustorilor sași în Moldova să se evalueze toate mărfurile lor, „in oppido nostro Egydhalmă”, adică în orașul nostru Adjud și să plătească, drept vamă de fiecare marcă patru groși. La întoarcere în Transilvania vor plăti aceeași sumă în același oraș, plus, la graniță vama pentru vitele mari ce vor exporta⁴⁴.

Adjudul este menționat ca punct de vamă și în privilegiul comercial acordat de Ștefan cel Mare liovenilor la 3 iulie 1460, în care „cei care duc postavul în Țara Românească pe drumul de pe Valea Siretului vor avea să dea în afara de vama principală de la Suceava și câte doi zloți de car,

⁴¹ Acest lucru este dovedit de cercetările arheologice ce au avut loc în zonă, de izvoarele scrise și care ne-au permis să emitem ipoteza decăderii orașului, reflectată și în lucrarea noastră **Orașul medieval Trotuș în secolele XIV-XVII. Geneză și evoluție**, Bacău, 2003, p. 241-248.

⁴² C. Stoica, **Dicționarul istoric al localităților trotușene**, Onești, 1998, p. 344.

⁴³ M. Costăchescu, **Documente moldovenești...**, II, p. 646-648.

⁴⁴ **Ibidem**.

în târgul Romanului, în Bacău, în Adjud și în Putna”⁴⁵.

Trebuie să arătăm că acest Adjud al privilegiilor comerciale din 1433 și 1460, n-a fost pe locul orașului Adjud de astăzi, el se afla în zona actualului sat Adjudul Vechi, așa cum au demonstrat-o și cercetările arheologice întreprinse în această localitate⁴⁶.

Atât din documentele scrise, cât și din cercetările arheologice reiese că vatra târgului era permanent surpată la viitori, ceea ce a determinat pe târgoveți să părăsească vechea așezare, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea – hrisovul de întemeiere al noului târg poartă data de 15 februarie 1795 și a fost emis de domnul Moldovei, Mihail Șuțu⁴⁷.

Din documentul emis la 1795 reiese că și alte considerente au determinat pe târgoveți să se mute, anume poziția retrasă față de artera comercială existentă acum: „văzând strămtorile și nealșverșurile lor, ce aveau la târgul Adjudului – aflându-se la loc depărtat de drumul cel mare – au fost siliți a-și căuta alt loc să fie de aleșverș și întemeierea lor...”⁴⁸.

Cercetările arheologice întreprinse în vatra Adjudului Vechi au dovedit că acest centru făcea parte din rețeaua de târguri moldovene menționate în documentele din secolul al XV-lea. În acest sens relevăm investigațiile arheologice din 1974.

Printre descoperirile valoroase menționăm o locuință-bordei, distrusă în cea mai mare parte de revărsările Siretului, care datează de la începutul secolului al XIV-lea⁴⁹. În urma dezvelirii resturilor acestei locuințe, în umplutura pământului scos de aici, s-au găsit numeroase fragmente ceramice, lucrate la o roată mai înceată, având în compoziție

⁴⁵ I. Bogdan, **Documentele lui Ștefan...**, II, p. 274.

⁴⁶ Merită de menționat și opinia lui C. C. Giurescu, **Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea**, București, 1967, p. 177, confirmată și de cercetările arheologice din anii 1974, 1978-1980 (vezi pentru aceasta, Al. Artimon, **Contribuții arheologice la istoria Adjudului (sec. XIV-XVII)**, în *Carpica*, VII, 1976, p. 235-253; Al. Artimon, A. Paragină, **Raport preliminar de cercetare arheologică a Adjudului Vechi**, în *Materiale*, Oradea, 1979, p. 370; idem, **Descoperirile de epocă feudală de la Adjudul Vechi (jud. Vrancea)**, în *Materiale și cercetări arheologice*, XIV, 1981, p. 591-597; idem, **Descoperirile arheologice de la Adjudul Vechi și semnificația lor istorică**, în *Studii și comunicări*, IV, 1981, Focșani, p. 149-155).

⁴⁷ **Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. Moldova**, seria A, vol. II, București, 1964, p. 22-23.

⁴⁸ **Ibidem**, p. 22.

⁴⁹ Al. Artimon, **Contribuții arheologice la istoria Adjudului...**, p. 237-239, fig. 3/1-5.

un lut de calitate inferioară, predominând nisipul cu granulație medie și mare, precum și multe pietricele. Cu acest prilej s-a putut reconstitui gura unui vas, având un diametru de 16 cm, fiind lucrat din pastă cărămizie, cu buza răsfrântă în afară și gâtul scund. La partea superioară a vasului, pe umărul lui se observă urme de decor constând din linii orizontale. Celelalte fragmente ceramice provin de la vase mari și mici, unele având buza ușor răsfrântă în afară și cu o șanțuire în interior. Ceramica de acest tip își găsește analogii în descoperirile de la Suceava⁵⁰, datată la începutul secolului al XIV-lea.

Mult mai numeroase sunt descoperirile arheologice de la sfârșitul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea. În zona cercetată în anii 1974, 1978-1980 s-au găsit numeroase fragmente ceramice, confecționate din pastă de culoare cărămizie și, mai rar, cenușie, care provin de la vase de diferite tipuri, lucrate la roată rapidă. Ele au apropiate analogii cu ceramica găsită la Suceava, Iași, Baia și Bacău⁵¹.

Tot din această vreme (secolul al XV-lea), s-a descoperit un cuptor de uz casnic, distrus în mare parte de degajările de pământ efectuate aici, în vederea amenajării unui loc pentru prelucrarea asfaltului necesar construirii drumului Adjud – Podu Turcului. Cuptorul era ridicat pe un strat de pietre de râu lutuite, iar în interiorul lui s-au găsit numeroase fragmente ceramice ce proveneau de la vase de diferite tipuri: borcane, căni cu gura trilobată, ulcioare, castroane, pahare cu analogii în obiecte de acest tip găsite la Bacău, Iași, Suceava și datate în secolul al XV-lea⁵².

În toate zonele cercetate s-au găsit locuințe de suprafață și adâncite în pământ, cuptoare și gropi menajere, datând din secolele XVI-XVII. Materialul arheologic recuperat este format din ceramică de uz casnic, ceramică ornamentală (cahle), obiecte de fier (cuie, piroane, cuțite, scoabe etc.) și monede⁵³. Locuințele sunt de formă rectangulară lucrate la suprafață în tehnica paiantei, ori adâncite în pământ și la care era întrebuițat în mare măsură materialul lemnos și având acoperișul în două ape.

Tot în această zonă s-au descoperit și cuptoare de ars oale. Unul din

⁵⁰ M.D. Matei, **Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava**, București, 1963, p. 37, fig. 7/1.

⁵¹ Al. Artimon, **Contribuții arheologice la istoria Adjului...**, p. 241, fig. 4, vezi notele 26-29.

⁵² Al. Artimon, A. Paragină, **Descoperirile arheologice...**, p. 591-597.

⁵³ **Ibidem**.

aceste cuptoare a fost găsit în marginea de sud a punctului „Lutărie”. Deși acest cuptor a fost în mare parte distrus de oamenii care procurau lut de aici pentru amenajările gospodărești, s-au putut face unele observații cu privire la modul de construcție a lui. S-a constatat că în interiorul lui se află un pilon central care susținea grătarul pe care erau așezate vasele. Vatra camerei de foc era puternic arsă. Fragmentele de la boltă și grătar erau prăbușite în interiorul camerei de foc. Fragmentele ceramice recuperate din cuptor proveneau de la vase lucrate din pastă fină, cărămie, conținând nisip în compoziție, prevăzute cu smalt brun în interior și cu dungi pictate cu humă roșie sau brună la exterior. De asemenea, au mai fost descoperite și fragmente lucrate din caolin, cu smalt verde-oliv la exterior și cu ornamente din linii incizate. Ceramica găsită aici datează din secolele XVI-XVII⁵⁴.

Cercetările arheologice întreprinse la Adjutul Vechi în anii 1974, 1978 și 1979 au identificat un cimitir din secolele XVI-XVIII. Cu prilejul cercetărilor s-au dezvelit un număr de 25 morminte, care făceau parte dintr-un întins cimitir⁵⁵. Din constatările efectuate a reieșit că gropile mormintelor tăiau nivelul de călcare a așezării din secolele XIV-XV, fiind ușor adâncite în solul viu. La mormintele cercetate s-au găsit monede ungurești, poloneze și turcești, din secolele XVI-XVIII. Condițiile existente nu ne-au permis efectuarea unor ample cercetări la cimitirul descoperit în această zonă, din cauza existenței unor construcții edilitar gospodărești și a terenului plantat cu viță-de-vie.

Cercetarea metodică a zonei de est a satului Adjutul Vechi ne-a dovedit că vatra așezării a fost permanent distrusă de revărsarea Siretului.

Cercetările arheologice întreprinse au precizat că există o contiunitate de viață umană pe aceste meleaguri și că, la sfârșitul secolului al XVI-lea, așezarea de aici se va transforma într-un oraș ce va cunoaște o înflorire deosebită în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Merită să menționăm faptul că, în urma cercetărilor întreprinse la Adjutul Vechi, s-au făcut observații interesante referitoare la evoluția și dezvoltarea social-economică a acestei așezări. În același timp, trebuie să arătăm că o mare parte din vatra vechiului târg a fost distrusă de apa Siretului și acest lucru ne împiedică în a formula unele concluzii

⁵⁴ M. Florescu, V. Căpitanu, **Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău**, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 244.

⁵⁵ Al. Artimon, **Contribuții arheologice la istoria Adjutului...**, p. 239-241.

referitoare la geneza acestui oraș. În toată zona pe care am cercetat-o, se observă existența a numeroase locuințe, cuptoare și gropi menajere, din secolele XIV-XV și al XVI-lea, distruse în mare parte de apa Siretului.

Cu toate acestea, trebuie să arătăm că analiza atentă a izvoarelor scrise, dar mai ales a descoperirilor arheologice, ne oferă posibilitatea să concluzionăm că Adjudul făcea parte din acea mare grupare de târguri moldovene menționate în documentele din secolul al XV-lea. Situat pe unul din drumurile intens frecventate, și anume pe drumul moldovenesc sau al Siretului, care se scobora dinspre nord pe Valea Siretului și mergea la Galați și, mai departe, cu legătura la Chilia și Cetatea Albă, îndreptându-se spre portul Caffa – Adjudul era unul din centrele principale din această zonă. Aici circulau și produsele comerciale care veneau pe drumul Brașovului și care aveau itinerariul Brașov-Brețcu-pasul Oituz-Tg. Trotuș-Adjud, de unde se trifurca spre: Galați-sau Țara Românească-spre Bacău, Roman, Suceava, sau spre Bârlad-Vaslui-Iași-Botoșani⁵⁶.

Și în acest oraș, ca peste tot în Moldova, se schimbau produse locale și străine. Era un centru de producere și desfacere, antrenând în zona de influență a lui, satele din jur. Ca peste tot în Moldova, și în Adjud, circulau monede străine (ungurești, poloneze, turcești, olandeze), cum o dovedesc cercetările arheologice sau descoperirile întâmplătoare efectuate în această localitate.

În secolele XIV-XV, Adjudul era un centru înfloritor, așa cum o arată și descoperirea unor obiecte meșteșugărești, a unor cuptoare de ars oale, a unor cahle și monede. Așezat într-o poziție geografică cu resurse naturale deosebit de bogate, cum reiese din pecetea orașului (cai și vite), Adjudul participa activ în această vreme la schimbul produselor agricole și animaliere. Călătorii străini, care au vizitat Moldova în aceste veacuri, remarcă fertilitatea solului și bogăția în grâne și animale⁵⁷.

La conducerea orașului se afla în aceste veacuri un șoltuz și 12 pângari, situație similară cu organizarea celorlalte târguri moldovene și conform aserțiunii unor cercetători, ea este corespunzătoare cu viața orașului polon și din Transilvania⁵⁸.

În documentele din anii 1580, 1590, 1601, 1631, 1632, 1686 apar

⁵⁶ R. Manolescu, **Comerțul Țării Românești cu Brașovul (secolele XIV-XVI)**, București, 1965, p. 65-66.

⁵⁷ Hurmuzachi, VIII, p. 36; **Istoria României**, II, p. 574, nota 3.

⁵⁸ D. Ciurea, în *Alia*, VII, 1970, p. 25.

șoltuzii Balaș, Stan, Iane, Lucaci, Savin, cu pârgarii⁵⁹.

Orașul la care ne-am referit în aceste rânduri a fost și reședința unui vechi ținut moldovean, căruia i-a dat numele său. Ținutul Adjudului e constatat documentar la 17 aprilie 1522, așa cum reiese de pe un uric de la Ștefăniță Vodă⁶⁰.

Treptat viața orașenească în Adjud începe să decadă, ca de altfel în multe târguri din Moldova. Așa cum au arătat unii cercetători, decăderea unor orașe e cauzată atât de calamitățile naturale (foamete și epidemii), cât și de evenimentele politico-militare (invazii și jafuri), care au dus la depopularea multor orașe.

Dacă în 1684, Miron Costin mai menționa târgușorul Adjud ca localitate mai însemnată din județul Putna⁶¹, în timpul lui Dimitrie Cantemir, Adjudul își pierduse din însemnătatea lui, judecând după descrierea pe care o face acest domnitor în **Descrierea Moldovei**: „Adziud, non magni momenti est oppidum, superius ad fluvium Siret”⁶².

Din această perioadă târgușorul Adjud a decăzut din ce în ce mai mult, până la sfârșitul veacului al XVIII-lea, când o mare parte din locuitori, îngroziți de pagubele ce cășunau continuu datorită revărsărilor Siretului, se strămutaseră mai spre miazăzi cu vreo trei kilometri în localitatea denumită de atunci Adjudul Nou (orașul de azi).

Deși cercetările arheologice întreprinse la Adjudul Vechi n-au avut o amploare deosebită, datorită și faptului că vatra veche a așezării a fost distrusă de revărsările Siretului, totuși prin descoperirile efectuate, s-au adus noi dovezi privitoare la cultura materială și spirituală a celor care au locuit pe aceste meleaguri, din cele mai vechi timpuri și până în secolul al XVIII-lea.

În problema cercetărilor arheologice, așa după cum am prezentat mai sus, am urmărit în primul rând să evidențiem principalele orașe medievale existente în zona de sud-vest a Moldovei și ne referim la

⁵⁹ Idem, **Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)**, în *AIIA*, II, 1965, p. 185; C. C. Giurescu, **Târguri sau orașe și cetăți moldovene...**, p. 178, nota 8; **DRH.**, A. Moldova, vol. XXI, (1632-1633), p. 227; D. Ciurea, în *AIIA*, II, 1965, p. 157; M. Ghibănescu, **Surte și izvoade**, V, p. 329; **Catalogul documentelor moldovenești din Direcția arhivelor centrale**, Supliment I (1403-1700), București, 1974, p. 91, documentul 202.

⁶⁰ **DIR**, A. Moldova, veacul XVI, vol. I, p. 197.

⁶¹ **Archiva**, tom. I, partea I, p. 171.

⁶² D. Cantemir, **Descriptio Moldaviae**, p. 12.

Bacău, Trotuș și Adjud. Pentru cunoașterea lor am urmărit studierea izvoarelor scrise existente până în prezent, dar și cercetările arheologice întreprinse în vatra lor veche de formare, care au completat istoria lor, în special în ce privește, geneza și evoluția în secolele XIV-XVII⁶³.

Acest proces istoric l-am urmărit între anii 1967-1990, care, pentru unele din ele – Trotuș și Bacău, continuă și astăzi, prin completarea unor noi date istorice și arheologice din evoluția lor⁶⁴.

În plan național, ne-am încadrat în planul de cercetare întreprins de forurile competente în studierea orașelor românești (Academia Română, Ministerul Culturii și Cultelor, Institutetele de cercetare și muzeele din țară).

În același timp, necesită să relevăm, că în atenția noastră a stat cunoașterea și a altor aspecte din istoria civilizației medievale românești, nu numai cea a orașelor. În primul rând s-a urmărit pe cale arheologică studierea satului medieval românesc, a vieții economice și sociale, a cetăților și curților boierești și domnești, a vieții spirituale a locuitorilor din mediul rural.

În județul Bacău, primele cercetări arheologice medievale într-o așezare sătească, au avut loc în perioada anilor 1971-1977, în comuna Ștefan cel Mare, acestea soldându-se cu scoaterea la lumină a unor importante vestigii istorice⁶⁵.

Teritoriul sitului arheologic este plasat în regiunea sud-estică a Carpaților Orientali, regiune cu un relief colinar coborât, ce formează depresiunea subcarpatică cunoscută sub denumirea de depresiunea Cașin. Locul unde s-au efectuat aceste cercetări, numit de localnici, „La Siliște”, se află situat pe versantul drept, terasat al Trotușului, în partea stângă a pârâului Rădeana, numit de localnici Gutinaș. Pârâul Rădeana izvorăște de sub dealul Bogdana (427,3 m) și traversează mai întâi zona piemontană de la poalele acestuia, iar apoi terasele Trotușului, vărsându-se la circa 3 km de centrul stațiunii, în râul Trotuș.

Terasa medie este fragmentată pe versantul stâng al pârâului Rădeana de un torent. În versantul drept al acestuia se găsește așezarea

⁶³ Vezi pentru aceasta lucrările noastre, cu datele la zi: Al. Artimon, **Civilizația medievală urbană din secolele XIV-XVII (Bacău, Tg. Trotuș, Adjud)**, Iași, 1998, p. 7-291; idem, **Orașul medieval Trotuș...**, p. 5-372.

⁶⁴ **Idem.**

⁶⁵ Al. Artimon, C. Eminovici, **Cercetări arheologice în așezarea medievală din comuna Ștefan cel Mare (jud. Bacău)**, în *Carpica*, X, 1978, p. 271.

medievală sătească. Pe podul terasei, la cca. 70 m altitudine relativă față de fundul Văii Trotușului, se află, în stânga torentului amintit, următoarele fundații ale unor construcții medievale: biserică, clopotniță și zidurile unor construcții aparținând unor case boierești⁶⁶. La 200 m sud-vest față de aceste construcții, se află așezarea medievală, azi dispărută⁶⁷.

În continuare, considerăm necesar să precizăm, că nu vom descrie detaliat toate situațiile arheologice, întrucât le-am relevat în articolul pe care îl cităm, dar și datorită faptului că, în prezent, pentru articolul nostru aniversativ, ne este suficientă o descriere succintă, cu datări precise și cu rezultatele obținute din punct de vedere arheologic.

Din punct de vedere stratigrafic s-a observat că zidurile bisericii pornesc de la un strat de pământ de culoare cenușiu deschis, în umplutura cărora s-au găsit urme de mortar, pietre și fragmente ceramice de la începutul secolului al XVI-lea. Ultimul strat de pământ arabil, are la baza lui o umplură masivă, în apropierea zidurilor construcției, formată din pietre, moloz, cărbuni, cuie de șindrilă și fragmente ceramice caracteristice veacului al XVII-lea – care fixează un termen postquem pentru epoca în care s-a produs demolarea bisericii și a clopotniței⁶⁸.

Cercetările arheologice întreprinse la biserică au contrinuit la obținerea de date privind planul mormintelor, datarea și demantelarea lor. Urmărind traseul fundațiilor, cercetările au demonstrat că, într-o primă perioadă, biserica era alcătuită din altar, naos și pronaos. Din cele observate reiese că biserica face parte din tipul de monumente de plan dreptunghiular, cu absida altarului poligonală și pronaosul, de asemenea, poligonal. Ea reprezintă apropiate analogii cu alte monumente, dintr-o perioadă mai timpurie sau târzie, ca Bălinești, Dragomirna, Buhalnița, Suceava.

Biserica are un diametru longitudinal de 15,60 m și diametrul lateral de 6,40 m. Altarul bisericii este destul de mic, având o lungime interioară de circa 2,20 m și fiind despărțit de naos printr-un zid gros de 0,80 m. Pronaosul, de formă poligonală, are partea de vest cu trei laturi în exterior și interior, o lungime interioară de 4,90 m și o lățime de 4,50 m. Întreaga fundație a bisericii a fost făcută din bolovani de râu, de dimensiuni mici, mijlocii și mari, pe alocuri, prinși cu un mortar, alcătuit

⁶⁶ **Ibidem**, fig. 1/1,2.

⁶⁷ **Ibidem**, fig. 1/3.

⁶⁸ **Ibidem**, p. 276.

din var, nisip și cărbuni.

La o dată ulterioară s-a adosat monumentului un pridvor, format dintr-o încăpere în lungime de 4,60 m și de 3,60 m lățime, situată în partea de sud, în apropierea pronaosului. Din cele observate a reieșit că această încăpere se sprijinea pe o masă de pietre de carieră și râu, fără a se amenaja o fundație de pietre legate cu mortar, așa cum s-a procedat la celelalte părți componente ale monumentului. Probabil era un pridvor de lemn. În umplutura pământului scos de aici s-au găsit două morminte, din care la unul s-a găsit o monedă emisă de Wladislav Jagello, care datează din prima jumătate a secolului al XVI-lea.

Cercetările întreprinse în această zonă, coroborate cu studierea fragmentelor ceramice și a mormintelor, ne-au dus la concluzia că pridvorul bisericii a fost construit la începutul secolului al XVII-lea⁶⁹.

În concluzie, trebuie să arătăm că observațiile stratigrafice, fragmentele ceramice găsite pe nivelul de construcție și mormintele cele mai vechi dezvelite în această zonă și datate cu monede, ne permit să considerăm că biserica a fost construită în prima jumătate a veacului al XVI-lea.

Biserica a fost distrusă printr-un puternic incendiu, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În acest nivel de arsură s-a găsit o monedă de tipul *solidus*, emisă în anul 1626, de Sigismund III, pentru Polonia. În nivelul de demolare s-au găsit monede, precum o piesă de tipul *solidus*, emisă de Gustav Adolf (1611-1632), o altă piesă monetară de la Gustav Adolf, emisă în 1628 și moneda emisă de Cristina la anul 1644, pentru orașul Riga.

Tot în această zonă s-a dezvelit un turn-clopotniță din piatră legată cu mortar și care apare în plus, ca un pătrat cu laturile de 3,20 X 3,10 m⁷⁰. În jurul bisericii s-au dezvelit un număr de 86 morminte, din care numai la 49 s-au găsit monede. Cimitirul începe să se formeze și să funcționeze în secolul al XVI-lea și durează până în secolul al XVII-lea⁷¹.

Tot în această zonă, cercetările arheologice întreprinse în vara anului 1978, pe podul terasei⁷², s-au soldat cu dezvelirea parțială a unei construcții de piatră din secolele XVI-XVII. Observațiile efectuate cu

⁶⁹ *Ibidem*, p. 278.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 279.

⁷¹ *Ibidem*, p. 279-283.

⁷² Al. Artimon, **Un tezaur monetar de aur din secolele XVI-XVII descoperit în comuna Ștefan cel Mare (jud. Bacău)**, în *Carpica*, XII, 1980, Bacău, p. 215-228.

acest prilej, coroborate cu cercetările întreprinse în această zonă în anii 1971-1977, ne-au oferit posibilitatea să constatăm că această clădire făcea parte dintr-un complex de construcții aparținând unei curți boierești, a familiilor boierești Ștefan Dumitrașcu și Gheorghe Ștefan⁷³.

O valoare deosebită o prezintă materialul arheologic scos la iveală cu prilejul cercetărilor întreprinse în interiorul acestei construcții, material care este format din ceramică de uz casnic, smălțuită și nesmălțuită, provenind de la vase de diferite tipuri, ceramică ornamentală (cahle smălțuite și nesmălțuite, cu reprezentări florale, geometrice, heraldice și zoomorfe) și monede.

Printre descoperirile de valoare excepțională efectuate aici, menționăm un valoros tezaur, format din 42 monede de aur⁷⁴. Monedele s-au găsit la baza construcției, pe podeaua ei, fiind acoperite cu moloz și piatră.

Cele 42 monede, în greutate totală de 146,00 grame și cu un titlu al aurului de 983 ‰, sunt ducați venețieni de aur (techini numiți de la 1535) emiși de dogii venețieni din veacurile XVI-XVII: Lorenzo Priuli, Gerolamo Priuli, Alois Mocenigo I, Sebastiano Vernier, Nicolo da Ponte, Pascal Cigogna, Marino Grimani, Leonardo Donato, Giovanni Bembo, Antonio Priuli și Francesco Erizzo⁷⁵.

Din analiza tezaurului descris mai sus, reiese că cea mai veche monedă a fost emisă de dogele venețian Lorenzo Priuli, între anii 1556-1559, iar cea mai nouă monedă a fost emisă de Francesco Erizzo, între anii 1631-1646. În concluzie, menționăm că analiza întreprinsă asupra acestui tezaur ne dovedește prezența pe teritoriul Moldovei a numeroase monede de aur venețiene, menționate, de altfel, și în documentele vremii.

Un monument de caracter cultural a fost descoperit în satul Fântânele, comuna Hemeiuși, județul Bacău. Fântânele este unul din satele vechi, ce făcea parte din ocolul domnesc al Bacăului. Din actele ce ni s-au păstrat, prima atestare documentară a acestui sat este din 28 august 1632, cu toate că el era mult mai vechi. Acest lucru reiese din acest document, unde aflăm că satul este „din zili vechi, din vremuri de demult au fost de ocolul târgului Bacău”.

⁷³ **Ibidem**, p. 222.

⁷⁴ Tezaurul se află în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău și este înregistrat la nr. de inv. 18709-18750.

⁷⁵ Pentru identificarea monedelor am folosit pe Nicola Papadogoli, **Le monete di Venezia**, Venezia, 1893, vol. II.

Contribuții valoroase la istoria acestei localități au adus-o cercetările arheologice întreprinse între anii 1973-1974⁷⁶. Locul unde s-au descoperit vestigii istorice se află la cca. 200 m nord-est de biserica monument istoric din satul Fântânele, la locul „Livada Curții”, biserica ctitorită de hatmanul Vasile Ruset, înainte de anul 1756.

În această zonă s-a întreprins în 1973 un sondaj arheologic, care a determinat descoperirea a 11 morminte și temelii unei construcții. Aceste cercetări au continuat pe o suprafață mult mai mare în vara anului 1974, soldându-se cu dezvelirea unui vechi monument istoric și a unui cimitir din secolele XV-XVIII.

Trebuie să menționăm că cercetările întreprinse n-au reușit să dezvelească complet acest monument și nici toate mormintele din jurul lui. Acest lucru a fost împiedicat de existența în zona respectivă a unui teren plantat cu viță-de-vie, cât și a numeroși pomi, care n-au putut să fie distruși.

Cu toate aceste greutăți, s-a reușit să se descopere cea mai mare parte a monumentului, ceea ce ne-a oferit posibilitatea reconstituirii complete a planului bisericii, să dezvelim un număr de 29 de morminte și, cu această ocazie, să ajungem la concluzii definitive privind datarea acestui edificiu, momentul distrugerii lui și evoluția în timp a necropolei.

Din datele obținute reiese că biserica a fost construită la sfârșitul secolului al XV-lea și a funcționat până la mijlocul secolului al XVIII-lea. Biserica din Fântânele face parte din tipul de monumente de plan dreptunghiular, cu absida altarului aproape semicirculară, iar pronaosul are o formă aproape pentagonală. Ea prezintă apropiate analogii cu biserica de la sfârșitul secolului al XV-lea, de la Tg. Trotuș.

În evoluția arhitecturii medievale din Moldova s-ar părea că acest monument ar fi o formă mai veche a planului bisericii din Bălinești, datată la începutul secolului al XVI-lea. În exterior, biserica descoperită la Fântânele, are o lungime de 14 m și o lățime de 5,80 m. În interior, construcția are o lungime de 12,80 m și o lățime de 4,60 m.

În concluzie, menționăm că observațiile stratigrafice, fragmentele ceramice găsite pe nivelul de construcție și mormintele cele mai vechi (datate cu monede de la Matei Corvin, emise între anii 1468-1472 și 1482-1486), ne permit să considerăm că biserica a fost construită la

⁷⁶ Al. Artimon, **Contribuții arheologice la istoria localității Fântânele (jud. Bacău)**, în *Carpica*, XVII, p. 93-108.

sfârșitul secolului XV-lea.

Date importante s-au obținut și în privința distrugerii acestui monument. În stratul de moloz format din pietre, mortar și cărbuni, s-au găsit fragmente ceramice și monede din secolul al XVIII-lea. Astfel, în acest strat s-a găsit o monedă de tipul *para*, emisă pentru Imperiul Otoman de Ahmed III (1703-1730). Cele mai noi morminte au ca inventar monede emise de Ahmed III (1703-1730), Mahmud I (1730-1754) și Mustafa III (1757-1774).

Analiza datelor stratigrafice, a materialului ceramic găsit în stratul de demolare, cât și a monedelor, ne determină să precizăm că biserica a fost distrusă la mijlocul veacului al XVIII-lea și s-a ridicat un alt monument, într-o zonă apropiată.

În urma cercetărilor arheologice s-au descoperit și numeroase piese monetare, fie în cadrul locuințelor, gropilor menajere, cuptoarelor sau a descoperirilor întâmplătoare, care au fost studiate, analizate și publicate, mai ales în revista Muzeului din Bacău – *Carpica*.

Și în această zonă geografică s-au descoperit piese monetare emise de domnitorii români, iar pentru Moldova menționăm emisiuni de la Petru I Mușat, Ștefan I Mușat, Alexandru cel Bun, Iliș Voievod, Ștefan al II-lea Voievod, Ștefan cel Mare, Ștefăniță Voievod.

În cadrul cercetărilor s-au găsit și monede străine: turcești, poloneze, ungurești, germane, olandeze, raguzane, venețiene, rusești, lituaniene, suedeze etc. Între tezaurele monetare găsite în această parte a țării, menționăm tezaurele de la Cleja – 53 de monede turcești, Mănăstirea Cașin – 43 de monede, Drăgești – 126 de monede turcești, Budești-Plopana – 1151 piese monetare (764 monede de la Matei Corvin, 308 de la Vladislav II, 48 monede turcești, două de la Despot Vodă, una de la Ludovic II, una de la Ferdinand I, una de la Antonio II Panciera).

În concluzie la cele analizate mai sus privind acest moment aniversativ al cercetării arheologice medievale, merită relevat că am reușit să prezentăm cele mai semnificative momente din cercetarea acestui trecut istoric, la împlinirea a 50 de ani de la înființarea instituției muzeale.

Ne referim la geneza și evoluția orașelor medievale românești din acest spațiu geografic, unde se află astăzi județul Bacău. Pentru cunoașterea în profunzime a istoriei lor, s-a apelat și la izvoarele scrise, care să completeze datele arheologice.

Pentru o privire de ansamblu a teritoriului cu cele mai reprezentative

așezări medievale, am încercat să cartăm pe hartă cele mai valoroase situri arheologice. În viitor este necesară o cercetare arheologică medievală metodică, în care să se descopere și să fie cercetate, cu prioritate, așezările medievale timpurii, care să completeze harta țării, dar și expozițiile de bază cu piesele lipsă (perioada secolelor XI-XIII).

Această cercetare va trebui să cuprindă, printre altele, descoperirea și dezvelirea unor curți boierești și domnești. În atenția colectivelor de cercetare va trebui să stea și atragerea unor specialiști, precum biologi, fizicieni, chimiști – pentru a avea în vedere o cercetare multidisciplinară.

Recherches archéologiques médiévales à Bacău (1967-2007) **Résumé**

L'accomplissement d'un demi siècle de la foundation du Musée d'histoire de Bacău on a offerit l'occasion de mettre en évidence les pricipaux recherches archéologiques médiévales effectués particulièrement à Bacău, Troțuș et Adjud. Cettes villes ont étéés fondé en XIVe siècle et se sont développées pendant XVe-XVIe siècles.

Un autre aspect analysé dans cet étude a été la recherché effectuée dans les villages médiévales des communes Ștefan cel Mare et Fântânele.

L'auteur mette en évidence la circulation moneitaire de la zone centrale et sud-ouest de la Moldavie et présente les trésors monétaires découvertes à Budești-Plopana, Ștefan cel Mare, Cleja, Mănăstirea Cașin et Drăgești

